

Zamana qalib gələn şair

Çoxu zamanında şeir yazsa da, onlardan azı tarixin yaddaşında şair kimi qalır. Onun süzgəcindən keçmək hər kəsin hünəri deyil. Əsrlər ötdükə, əksəriyyət layiq olduğu dəyəri alır. Layiqlilərin mükafatı isə unudulmazlıqdır.

Ancaq tarixi insafsızlıqda ittiham etmək də doğru olmaz. Çünki bəzən bircə misrası, ya beyti ilə də yaddaşlarda əbədi qalanlar olur. Fatma xanım Kəminənin də əsərlərinin çoxu zamanın enişli-yoxuşlu, keşməkeşli yollarında düşüb itmə də, qalanların onu Azərbaycan ədəbiyyatında XIX əsrin istedadlı şairlərindən biri olaraq tanımağa gücü, qüdrəti yetir.

Mirzə Bəybaba bəyin istəkli qızı

Fatma xanım Kəminənin həyat və yaradıcılığı barədə XIX əsr təzkirələrində az da olsa, məlumat qalır. Mir Möhsün Nəvvab "Təzkireyi-Nəvvab" əsərində Fatma xanımın dörd yüzə yaxın şeir yazdığını bildirib. O, "Təzkireyi-Nəvvab" kitabına Fatma xanım Kəminənin şeirlərini də daxil edib.

Firudin bəy Köçərlinin "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları" adlı kitabında və digər mənbələrdə də Fatma xanım Kəminənin adı çəkilib, yaradıcılığı barədə qısa məlumat verilib.

O, "Fəna" təxəllüsü ilə şeirlər yazan Mirzə Bəybaba bəyin qızı idi. Atası mədrəsə təhsili alıb. Adının əvvəlinə "Mirzə"ni də savadına görə əlavə ediblər. Mirzə Bəybaba mahir xəttat idi. Şuşa şairlərinin seçmə əsərlərinin əlyazma toplusunu tərtib edib, bir neçə kitabın üzünü köçürüb. Xanın yanında katib işləyib.

Mirzə Bəybaba bəy Cahən xanımla evləninib, Mehdi bəy, Yəhya bəy adlı oğulları, Fatma xanım adlı qızı olub. Həmin o qız barəsində Mir Möhsün Nəvvab "Təzkireyi-Nəvvab" kitabında belə yazıb: "Mirzə Fatma mərhum Mirzə Bəybaba Əlyarbəyzadə oğlu Tahirzadənin istəkli qızı olub. Qarabağın Şuşa əhəlisindəndir".

Mirzə Fatma xanım...

Fatma xanım 1841-ci ildə Şuşa şəhərində Firudin bəy Köçərlinin təbirincə desək, "Qafqaz qitəsinin Şirazi mənziləsində" dünyaya göz açıb. Mollaxana təhsili alıb, fars dilini öyrənib. Savadına, ağılına, zəkasına görə dövrünün ziyalılarının ehtiramını qazanıb, ona "Mirzə Fatma xanım" deyər müraciət ediblər.

Mirzə Bəybaba Fəna adı ilə tanınan atası kimi Fatma xanım da şair ruhlu idi. Sənət beşiyi sayılan Şuşanın şeir, musiqi mühiti ruhunu pərvazlandırır. Mirzə Bəybaba Fəna kimi savadlı, hörmətli, poeziya vurğunu şairin ocağında boya-başa çatan Fatma xanım kiçik yaşlarından ədəbiyyata marağ göstərib. Yalnız ana dilində deyil, mükəmməl bildiyi fars dilində də əsərlər yazıb. Atası kimi onu da şeirləri tanıdıb. Dövrünün məşhur Azərbaycan şairləri sırasında Fatma xanımın adı çəkilib. O, dövrdaşları olan bir çox aşığın şeirlərinə nəzirlər də yazıb. Bizə onu şair kimi tanıdan isə, əsasən, günümüzə gəlib çatan klassik şəkildə yazılmış əsərləridir.

"Əcəb sevdadı bu, sevdəyə düşdüm"...

Poeziyanın sevdasına düşmüş Fatma xanım Kəminənin əsərlərinin məzmun və formasının müəyyənlişməsində fəal iştirakçısı olduğu "Məclisi-üns" və "Məclisi-fəramuşan" ədəbi məclislərinin, bu məclislərdə birlikdə iştirak etdiyi, qəzəllərində də minnətdarlıq hissi ilə yad etdiyi sənət dostları Xurşidbanu Natəvan, Mir Möhsün Nəvvab, Mirzə Rəim Fəna və başqa Qarabağ şairlərinin mühüm rolu vardı. Ancaq onun Məhəmməd Füzuli lirikasına vurğunluğu daim olub. Ümumiyyətlə, Fatma xanım Kəminə qəzəllərini klassik Şərq poeziyasının ənənəvi mövzularında qələmə alıb. Ancaq şairə bu əsərlər vasitəsilə oxucusuna könül dünyasını, duyğularını, düşüncələrini bəyan edə bilib.

Azərbaycan və fars dillərində qələmə aldığı qəzəllərində o, gözəlliyi və məhəbbəti təənnüm edib. Bədii təsvir vasitələrindən məhərrətlə istifadə edən müəllifin qəlbindəki incə, zərif duyğular, o insani hissləri süsləyir, onları daha da ülviləşdirir.

*Əcəb sevdadı bu, sevdəyə düşdüm,
Rəhi-eşqin tutub qovğayə düşdüm.
Nə dünyada gəzib kamə irişdim,
Nə fikri-yar ol üqbayə düşdüm.*

Klassik ədəbi irsə sədaqət yaradıcılığının başlıca qayəsi, əsas dəstxəti olan şairə şifahi xalq ədəbiyyatından, folklor nümunələrindən də bəhrələninib, yeri gəldikdə onlardan istifadə edib.

Şair, təzkirəçi Məhəmməd ağa Müctəhidzadə "Riyazül-aşiqin" əsərində Fatma xanım Kəminəni Məhsəti, Nigar xanım, Nurcahan bəyim kimi şairlərə tən tutub. O, Fatma xanımın divanı olduğunu bildirenlərə nəinki haqq qazandıraraq, həmin divanı gördüyünü yazıb.

Şairin divanı olduğunu qeyd edən Şuşa şairlərindən İsgəndər Rüstəmbəyov isə bildi-

rib ki, hələ 1883-cü ildə Fatma xanım Kəminə öz divanını "oxuyub feyziyab olmaq üçün bəylərə göndərmişdir". Bəylər onun divanını oxuyublar. Fatma xanıma fikirlərini bəyan etməyi şair Süleyman bəyin öhdəsinə buraxıblar. Süleyman bəy bu münasibətlə qəzəlinə yazıb:

*Ey şairə, ərbabi-süxən, ismi Kəminə,
Fəxrüştüərasan, sənə yox burda qərinə.*

Atası Fatma xanımın ilk sənət müəllimi sayılır. Ancaq o, bütün ömrü boyu öyrənib. Fatma xanım Kəminə Şuşada Mir Mövsün Nəvvabın başçılıq etdiyi "Məclisi-fəramuşan" və şair Xurşidbanu Natəvanın başçılıq etdiyi "Məclisi-üns" ədəbi məclislərində iştirak edib. Ən fəal üzvlərdən olduğu bu ədəbi məclislər onun şair kimi püxtələşməsində böyük rol oynayıb. Müasirləri olan şairlərin çoxu ilə həmsöhbət olsa da, şeirləşsə də, Fatma xanım Kəminənin dünyasında Xurşidbanu Natəvanın yeri bambaşqa olub. Otuz il xeyirdə-şərdə, şeir və musiqi məclislərində birgə iştirak ediblər. Bir-birlərinə nəzirlər, qəzəl janrında məktublar yazıblar. Ancaq onlar yalnız sənət yoldaşı deyildilər, həm də yaxın rəfiqə, vəfali dost, ürək sirdaşı, həmdərd idilər.

Xurşidbanu Natəvanın oğlu Abbas gənc yaşda vəfat edəndə ən dərdli, qəlbi yaralı günlərində Fatma xanım onun kədərinə şərik olub. Fatma xanım Kəminə o ağır dərdi, iztirabı belə ifadə edib:

*Natəvanın gözünün nuru Abbas almadı kam,
Bircə an olmadı rahət, ömrü oldu tamam.
Çox təəssüf ki, pənah bürcünü Ay tərək elədi,
Möhndət üz verdi seyid nəslinə bir nəhs axşam.*

Nakam oğlunun itkisi ilə yanıb-qovrulan Xan qızı "Ölürəm" rədifli qəzəlinə yazırdı:

*Varımdı sənədə dərdü qəmi-nəhan ölürəm,
Fəda olum sənə, gəl, eylə imtəhan ölürəm.*

Bu kədərli, ələmli misralardan qəlbinə atəş düşən Fatma xanım Kəminə sənət və ürək dostuna üz tutub deyirdi:

*Mərizi-eşqə əlac eyləməz təbib, ölmə!
Bu dərdə carə edər visləti-həbib, ölmə!
Visalə talib olan aşıqə bəla yetişir,
Fəraqə səbr elə, sən munca bişəkib, ölmə!*

"...mülayim və xoşrəftar bir nadireyi-zəmanə"

Fatma xanım Kəminəni müasirləri Şuşada böyük nüfuza malik, qətiyyətli, kişilərin iştirak etdiyi məclisdə üzünə oturan, yeri gələndə, öz fikirlərini söyləyib, arxasında mərd-mərdənə dayanan qadın kimi xatırlayıblar.

Firudin bəy Köçərli "Azərbaycan ədəbiyyatı" kitabında Fatma xanımın şəxsiyyəti və yaradıcılığı barədə yüksək fikirlər bildirib, onu "Qarabağın üçüncü şairi-möhtərəməsi" adlandırır.

Haqqında yazılanlardan məlum olur ki, Fatma xanımın qohumları da Şuşada sayılıb-seçiliblər. Xalq yazıçısı, ədəbiyyatşünas Əzizə Cəfərzadə qeyd edib: "Onlardan bir neçə hərbcı zabitlər yetişmişdirsə də, əksəriyyəti ziyalıdır. Bu ziyalılar zabitlər arasında hətta inqilabçı kimi də tanınmışdılar. Kəminənin qayınlarından Hacı bəy Sultanov Türkmənistanda, Fərəc bəy Sultanov Qafqazda azadlıq uğrunda mübarizə aparın insanlar kimi tanınmışlar. Həyat yoldaşı Sadiq bəy Mirzeynal oğlu isə Füzuli rayonunun Saracıq kəndindən idi. Onların Əşrəf bəy və Rəşid bəy adlı iki oğlu, Tutu, Humay və Qumru adlı üç qızı olub. Bu nəslə mənsub olan övladların çoxu öz işləri və əməlləri ilə həmişə seçilən məşhur simalar kimi tanınıb".

Fatma xanım Kəminə 1898-ci ilin sentyabrında Şuşada vəfat edib. Şəhərin Mirzə Həsən qəbiristanlığında dəfn olunub. Onun dünyadan gedişini vaxtsız sayanlar dərdə, qəmə batıblar. Fatma xanım Kəminənin ölümünü ağır itki kimi qarşılayanlardan biri də Firudin bəy Köçərli olub. O, öz kədərini belə qələmə alıb: "Fatma xanım həqiqətdə çox gözəl və zərif bir can idi. Zahirə gözəlliyinə müvafiq batini və mənəvi tərəfdən dəxi əxlaq-həsənə sahibəsi olub, ziyadə xoşxüluq, mülayimə və xoşrəftar bir nadireyi-zəmanə idi ki, onun vəfatı cümlə-şüəranü üzrəfayi-Qarabağda böyük bir yas oldu".

**Zöhrə FƏRƏCOVA,
"Azərbaycan"**